

Irodalmunk problémái és a Csillag

A Központi Előadói Iroda kulturpolitikai munkaközösségének napokon át tartó vitája és Révai József zárszava felvetette új irodalmunk fejlődésének egész sor problémáját, feltárta irodalmi életünk egészégtelen jelenségeit és újabb lépéseket tett a jelenségek felszámolására. E vita és különösképpen a zárszó alapja lehet irodalmunk új, az eddiginél gyorsabb és gazdagabb fejlődésének, de csakis akkor, ha a hibák elkövetői bátran és következetesen szembenéznek saját hibáikkal, ha elsőrendűen fontos feladatuknak tartják a mély és elmélyítő önkritikát, amely nem egyszerűen csak a multban elkövetett hibák megértését segíti elő, hanem alapot teremt a jövődő fejlődésnek is. A vita tanulságát röviden így lehetne összefoglalni: két frontos harcot kell folytatnunk a pártosságért, az eszmeiségért — egyik fronton a sematizmus ellen —, a másik fronton mindenféle kispolgári befolyás, jobboldali tendencia ellen. E feladat irodalmunkban nem új. A vita kapcsán legfeljebb csak nagyobb súlyt, jelentőséget kapott. A sematizmus elleni harcot már meghirdette pártunk második kongresszusa, kiszélesítette és elmélyítette az Írókongresszus, a kispolgári behatások elleni küzdelem pedig már csaknem egy esztendeje napirenden van irodalmunkban, Írószövetségünkben. Meg kell állapítani, hogy a Csillag sem egyik, sem másik oldalon nem folytatta ezt a harcot, mindkét irányzattal szemben lényegében kapitulált, sőt «nemcsak hogy nem harcolt következetesen, hanem egyenesen képviselte ezeket a polgári irányzatokat, áldását adta rájuk». (Révai)

A Csillag hibája annál súlyosabb, hiszen az írókongresszuson már felvetődött a sematizmus elleni harc eltorzulásának veszélye, már figyelmeztettek bennünket a hiba elkövetésének lehetőségére. «Amikor színvonalat, mesterségbeli tudást, elmélyülést kívánunk íróinktól — mondotta akkor Révai elvtárs —, ez a harc nem az eszmeiségért megvívott harcunk visszacsínálását, hanem továbbfejlesztését jelenti.» Az a tény, hogy később a kispolgári irányzatok irodalmunkban a színvonal ürügyén léptek fel a pártosság, az eszmeiség ellen, pártunk előrelátását mutatja és a mi felelősségünket növeli. A bírálat, amely munkánkat érte, jogos és helyes.

Hogyan történhetett, hogy a Csillag, amely éveken át nagyjában — egészen, fővonalában — ha hibáktól nem mentesen ugyan —, de mégis csak pártunk irodalompolitikájának vonalát képviselte, — lecsúszott erről az útról, «áldását adta» az irodalmunkban jelentkező kispolgári irányzatokra. Véletlen-e, hogy éppen a Csillagban jelentek meg azok az írások, amelyek képviselték ezeket az irányzatokat, éppen a Csillag adott teret Örkény István «Lila tinta» c. elbeszélésének és Déry Tibor már-már hírhedté vált naplórészletének? Ez nem véletlen. A folyóirat, habár tétován és botladozva néha megpróbálta felvenni a küzdelmet ezek ellen az irányzatok ellen, — ha az elmúlt esztendőben megjelent számokat végignézzük kiderül, hogy — maga is beleesett ebbe a hibába, befolyása alá került ezeknek a téves nézeteknek.

2.

Új szocialista realista irodalmunk egyik fontos forrása — a szocializmust építő nép élete. Íróink egyik legfontosabb feladata, hogy ezt az új életet ábrázolják, méghozzá forradalmi fejlődésében, azaz ne csak egyszerűen a jelen tükrét tartsák olvasóik elé, hanem a jövőt is. Erről az életről keveset mondott a Csillag. Aligha véletlen, hogy az Írókongresszust követő

csaknem másfél esztendő alatt nem jelent meg egyetlen kiemelkedő, mai életünkről szóló elbeszélés sem. Természetes, hogy ez összefüggésben van prózairodalmunk, illetőleg novellairodalmunk hiányosságával, mégis nyilvánvaló, hogy a szerkesztőségnek többet kellett volna tennie az új magyar elbeszélés megszületéséért. Az sem véletlen, hogy a szerkesztőség, — különösen az utóbbi időkben — lényegében elhanyagolta az irodalmi riportok közlését, ezt a gyorsan és jól forgatható fegyvert, amely kiváló eszköz életünk egyes új jelenségeinek megismerésére. Azzal, hogy nem segítettük az élet megismerését, gátoltuk a valóság írói feltárását, márpedig a valóság tendenciájának írói feltárása egyúttal harcot is jelentett volna a kispolgári behatás ellen is.

S ha közöltünk is máról szóló riportokat, regényrészleteket, elbeszélést, egyik-másikában nem sok köszönet volt. Hiszen a Lila tinta, a Déry napló-részlet is a «máról» szól — csak éppen hamisan, torzán. Említettem, hogy a szerkesztőség sok tekintetben befolyása alá került a kispolgári nézeteknek, tendenciának. Jó példája ennek a Csillag 1951. júliusi számában — tehát három hónappal az Irókongresszus után — megjelent riport, Déry Tibor, a «Szocialista falu felé» c. írása. Ez a riport mintegy előképe az egy évvel későbbinek, megtalálható benne mindaz, ami miatt a másodikat jogosan bírálták s a szerkesztőség annakidején ezt megjegyzés nélkül, vita nélkül közölte. Déry ebben a riportjában «nyers őszinteséget» ígér, de mit is jelent nála ez a nyers őszinteség? Dérynél — ebben az írásában — objektivizmust, a valóság eltorzítását jelenti. Milyen álláspontból közeledik a falu felé? «A háború, a politikai rendszerek gyakori változása, az elmúlt harmincöt év alatt óvatossá tették az embereket, még többet hazudnak, mint azelőtt. Különösen falun nehéz fülöncstíni az igazságot, hisz a paraszt még álmában sem merte kimondani azt, amit gondolt. Az évszázados elnyomás, elsősorban képmutatásra tanította s csak elvétve lázadásra.»

Ebből a hazug és hamis általánosításból aligha kerekedhet igaz képe a szocialista falunak. Ez az objektivizmus, amelynek örve alatt Déry a falunak mindkét oldaláról próbál képet festeni, azt eredményezi, hogy a hibák mértéktelenül megnagyobbodnak, az eredmények legalább is kétségessé válnak. Így derül aztán ki, hogy a faluban (a jószág bevitelének kérdésében) *felüti fejét a magántulajdon fejlesztette kapzsiság és haszonlesés, — hogy «a zseb még nem közös, még mindig annyi van, ahány nadrág»: «a belépők között bizonyára akad nem is egy, aki nem meggyőződésből, hanem félelemből, vagy jobb esetben a tömegszugesztio hatása alatt lépett be»* S végül a Konyhás-család helyzetét így rajzolja Déry: «*Két nagyszülő, akinek van földje a csoportban, de nem tud dolgozni, a két szülő, akinek sem földje, sem tszcs tagsága s végül az unoka, akinek földje és tagsága is van, dolgozni is tudnak, de nem látja célját. Szocialista rendben így nem fajúhatott volna el, sem az egyéneknek, sem a családnak az élete.*» Mindezt Déry 1951-ben írta le. Szemlélete másfél esztendő alatt mitsem változott, de hogy ez így történt, abban jelentős mértékben felelős szerkesztőségünk, amely szó nélkül helyt adott ennek az írásnak.

3.

Új irodalmunk másik nemkevésbé fontos forrása a szovjet irodalom. Mit tett a Csillag a szovjet irodalom műveinek elemzése, tanulságainak alkalmazása terén? Nagyon keveset. Pedig bizonyos, hogy ezeknek a tanulságoknak mély és alapos elemzése sok mindenre felhívhatta volna figyelmünket, iro-

dalmi életünkre való alkalmazásuk nyilván elkerülhetővé tett volna jó néhány hibát. Meg kell állapítanunk, hogy mély és szoros összefüggés van hibáink és a szovjet irodalom elhanyagolása között. A szerkesztőségben ugyanis elég sokáig élt az «elmélet», hogy a Csillag magyar folyóirat, tehát hasábjait fenn kell tartania a magyar írók számára. Ez a korlátozott és provinciális elmélet eredményezte azután azt, hogy — bár a szerkesztőség ezt felismerte és hozzáfogott kijávitásához — az Írókongresszus óta eltelt időben mindössze négy nagyobb tanulmány jelent meg nagy szovjet regényekről. Kisebbség ismertetését szovjet könyvekről összesen ez idő alatt ötöt tettünk közzé. Ezek beszédes számok. Hasonló a helyzet az eredeti szovjet művek közlése terén, ahol 9 vers, egy regényrészlet, 1 cikk és 8 tanulmány tanuskodik arról, hogy a Csillag hogyan «használta fel» új magyar irodalmunk megteremtésében a szovjet irodalmat. Hozzá kell tenni, hogy — egy-két kivételtől eltekintve — ezeknek a műveknek közlésében is megmutatkozik az a tervszerűtlenség, és apolitikusság, mely általában jellemző folyóiratunkra. Meg kell mondani azonban, hogy különösen az utóbbi hónapokban ezen a területen komoly javulás tapasztalható. A Déry vitával kapcsolatban közöltük a Sztjepán Kolcsuginról szóló tanulmányt, a békepublicisztika kérdéseivel kapcsolatban elemeztük Erenburg könyvét stb.

Még a szovjet irodalom területén tapasztalható fogyatékoságoknál is rosszabb a helyzet, ami a népi demokratikus irodalmat illeti. Ezen a téren csődöt mondtunk. Pártunk Politikai Bizottsága 1949. október 20-án határozatot hozott, amely kimondja, hogy: «A népi demokrácia országai sikereinek, eredményeinek ismertetését, népszerűsítését és tapasztalatainak felhasználását az eddiginél sokkalta erőteljesebben kell folytatni.» A Csillag szerkesztőségében dolgozó kommunisták ezt a határozatot nem hajtották végre.

4.

E hibák oka a szerkesztőség ideológiai hiányosságaiban, oportunistaságában, az elvi kérdések feltárásától való félelemben keresendő. Az elmúlt év folyamán nem volt egyetlen olyan cikk, vagy tanulmány a folyóiratban, amely kezdeményezően és önállóan vetette volna fel irodalmunk sürgető aktuális kérdéseinek akár csak egyikét is. *A kezdeményezés hiánya — az oportunizmus egyik megjelenési formája.* Pedig lett volna mód is, alkalom is a kezdeményezésre, az elvi viták megindítására, folytatására. Talán nem kaptunk elég jelzést, figyelmeztetést a párttól, hogy milyen kérdésekről kellene beszélnünk? Kaptunk a párttól is, az olvasóktól is. Aligha véletlen, hogy a Szabad Nép cikkeit elemző, továbbfejlesztő vitáknak, hozzászólásoknak nyoma sincs a Csillagban. A Szabad Nép cikkei a kritika és önkritika kérdésével kapcsolatban, Sarkadi Imre «Rozi»-járól, Urbán darabjáról, Juhász Ferenc verskötetéről, visszhangtalanok maradtak; sem konkrétan nem vittük tovább a felvetett problémákat, sem általában a szerkesztés elvi és módszerbeli gyakorlatában.

Néhány példa erre a fellelhető oportunizmusra, az elvi kapituláció folyamatának jelenségeire. Az Új Hang 1952. júniusi számában Ember Mária «*Az őszinteségről*» címen cikket írt két, a Csillagban megjelent versről. Az egyik Csohány Gabriella, a másik Mátyás Ferenc verse. A Csohány versről szóló cikk helyesen állapítja meg — Csohány versének egyoldalúságát, merevségét azonban helytelenül, hibásan ismét az őszinteséget állítja középpontba, főkövetelményként. Ember Mária ezt írja: «*A mi szívünkben nincs ellentét, az egyéni érzések és a nemzetköziség érzése között. Aki a szerelmet félvállról veszi, harmad-negyedrangú dolognak tartja, a családost «szépen el*

is viseli», az hiába «menekül» a békeharcba, lelkesedése ott sem lesz igazán feltétlen.» Ebből a megállapításból szükségképp következik, hogy a szerelem kérdése, azaz a magánélet problémája egyenrangú a béke, a szocializmus, egyszóval a közélet kérdéseivel, hogy tehát a kommunista számára nincs rangsor, nincs fontossági sorrend. Ez teljesen helytelen. Kalinin elvtárs erről a kérdésről így ír: «Ha igazi kommunista akarsz lenni, életed végéig fiatal maradsz. Miért mondtam igazi kommunistát? Miért ad a kommunizmus ilyen kivételes erőt az embereknek? Mert az igazi kommunista számára a személyes élmények csak másodrendű jelentőségűek. Családi bajaid vannak? Szomorú, de a szocializmust emiatt nem érte kár és ennélfogva munkád sem szenvedhet hátrányt miatta. Ha csak családi érdekeid vannak, ha folyton csak magadra és az otthoniakra gondolsz, nem lehetsz igazi kommunista.»

Teljesen világos, hogy a közélet és magánélet egyszintre emelése, ahogyan azt Ember Mária teszi, a sorrend kiküszöbölése helytelen irányba vezet a költőt. A problémának ilyen felvetése alkalmas lehetett volna ennek a nagyfontosságú kérdésnek megtárgyalására. A Csillag azonban nem szállt vitába a hibás nézetekkel, amely mögött «a téma mindegy — fontos az őszinteség káros «elmélete» rejlett. Vitát kezdeményezhettünk volna, de nem tettük meg, mert a klikkharok kifejlesztette hangulatban a bírálatot egyszerűen személyeskedésnek véltük, nem láttuk meg a benne rejlő, hibás elvi magot, s úgy véltük, hogy jobb, ha nem válaszolunk erre.

A Csillag 1951. szeptemberi számában jelent meg Déry Tibor Feleletnek egy részlete Juli és a tanár címen. A szerkesztőség nem sokkal később levelet kapott Turai Lajos fiatal zagyvapálfalvai munkástól, amelyben lényegében helyesen bírálja meg Déry regényrészletét. Olvasónk többek közt így ír: «Olvastam a Csillag decemberi számában Déry Tibor elvtárs regényrészletét. Erről szeretném véleményemet megírni, mert az az érzésem, hogy ez az írás is olyan mesterkélt, mint amilyen a Fehér pillangó volt.

... Első, ami megragadta a figyelmemet a regény olvasásakor, annak az időnek az optimizmusa. Nem emlékszem vissza ezerkilencszázhármárcötre, de tudom, hogy ez szépített dolog, áltárgyilagosság. Az író nem az igazat írja...

... És azt sem hiszem, hogy Juli és Zeno kalandja tipikus példája lett volna annak az időnek. Nagyon mesterkéltnek, íróasztali szüleménynek tűnik az egész. De a munkásosztály is meghamisítva szerepel a regényben. Julit ugyan úgy mondja, mint illegális kommunistát, de egész magatartása nem ezt tükrözi. Mintha csak egy külön világban élnének, proletár környezet nélkül. Nem hiszem, hogy ez a leghatásosabb módja a sematizmus elleni harcnak. Vagy ez az ellensematizmus? Nem tudom szaknyelven minek nevezik? Az ember ugyan nehezen tudja letenni, de amikor a könyv végére ér és elgondolkodik, hogy mit tanult belőle, nem tudja mi a mondanivalója.

... Úgy gondolom, Déry elvtárs írása is határozottan azt tükrözi, hogy nem gyűlöli eléggé a multat és nem szereti eléggé a mát. Véleményem szerint ez a rossz írás gyökere.»

Miért nem közöltük a levelet? Részben azért, mert magunk sem láttuk tisztán, hogy a levélben bírált részlet jellemző-e az egész regényre, részben azért, mert — valamilyen hamisan értelmezett «íróféltésből» — arra gondoltunk, hogy Déryt megzavarhatja munkájában ez a bírálat. Ez a magatartásunk helytelen volt, mint az később bebizonyosodott, mert a részlet felveti a Déry könyvre általában jellemző hibákat és az író «megzavarásától» való félelem káros volt éppen Déryre nézve.

Teljesen világos, hogy a levél leközlése a regényrészletről indított vita

sok olyan problémát vehetett volna fel, amely Déry munkáját is megkönnyíthette volna, s legalább is feltehetően elkerülhetőbbé tette volna hibáját.

De mi történt, ha vitát indítottunk egy fontos központi kérdés felett, mint pl. a költői vita esetében. Keszi Imre téves nézeteit — Bóka László elvtelen hozzászólásával toldottuk meg, amely nemhogy a főhibákra mutatna rá, hanem egyenesen helyesli a Keszi cikkben előforduló hamis nézeteket. Ez annál súlyosabb, mert a szerkesztőség legalábbis részben látta Keszi nézeteinek hibáit, s ha röviden is megpróbálta kifejteni a cikket megelőző megjegyzésben, Bóka László azonban nem Keszi elvi tévedéseivel, hanem bíráló módszerével vitázik.

Ez önmagában még nem baj, ha a módszertani kérdések az elvi kérdések alapjáról indulnak el. Bóka azonban nem ezt teszi. Így ír: «*Nem találom nyomát annak, hogy Keszi elvtárs engedményeket tenne a pártosság rovására.*» Ennek a cikknek ismét nem volt visszhangja. Formálisan köztük ugyan a költői vita jobb hozzászólásait, amelyekben rendkívül sok vitatható elem volt, de amelyekre szintén nem válaszoltunk, saját álláspontunkat nem szegeztük le. Pedig Ancsel Éva azt állapította meg, hogy bizonyos erkölcsi magaslát elérése után a költő: «*már vívódásait is megírhatja.*» **Eörsi István** pedig egyenesen visszautasította azt a felszólítást, hogy a költők politizáljanak, hiszen: «*ha a költők egy része megkönnyebbüléssel fordult el a politikától, akkor hiába tanácsolja nekik a kritika, hogy térjenek vissza hozzá: ez valóban csak visszatérést (Eörsi kiemelése), újabb sematikus műveket eredményezhet.*» **Eörsinek** ez a megállapítása legalábbis kétségbevonja a költők fejlődését a nép, az ország nagy problémái felé, «visszatérést» lát ott, ahol valójában fejlődés lehetséges. **Eörsi** szerint költőinknek a politika, a békeharc nagy kérdései felé való irányítása csak kényszert jelenthet, nem hozhat létre igaz költészetet, mert hiányzik abból az «őszinteség». Ez a megállapítás a többivel együtt válasz nélkül maradt. Ilyen és ehhez hasonló tények mutatják, hogy hol engedjük ki kezünkől az irányítást, a vitát, hogyan csúszunk le az elvi kérdések felvetésétől való félelem útján az elvi kapitulócióig.

5.

A jobboldali tendencia, a kispolgári befolyás helyét kapott a Csillagban már jóval a viták, a téves nézetek nyílt jelentkezése előtt. Mi ezt nem vetjük észre — vagy ha fel is ismertük —, legalább is részben egyes kijelentések hibáit, veszélyeit, nem nyultunk hozzá bátran, elvi módon.

A felületes szemlélő azt gondolhatja, hogy Keszi Imre helytelen nézetei először a költői vitához írt hozzászólásában nyilatkoztak meg. Azonban ez nem igaz. Keszi jóval e cikk előtt már megpróbálta kifejteni a véleményét ezekről a kérdésekről. A Csillag 1951. augusztusi számában Kónya Lajos. Öröm és gyűlölet című kötetével kapcsolatban ezt írja: «*A mi líráinkban a szerelem kérdései mintha kissé eltörpülnének, más nagy végső kérdések pedig — az élet vagy a halál döntő, minden embert és minden igaz költőt oly közelről érintő kérdései — a szocialista optimizmus követelményeinek félreértésével úgyszólván teljesen háttérbe szorulnak.*» Világos, hogy ennek a kérdésnek ilyen felvetése összefüggésben van azzal a később megfogalmazott követeléssel, amely a lírai mű középpontjába, a folyamatos önvallomást — azaz a «nagy» kérdésekkel való állandó vívódást, — állítja.

Ugyanebben a cikkben Keszi már megkísérli a színvonal címén igazolni az öncélúságot: «*A magánügy költői és társadalmi érvénye, a költői színvonalon és intenzitáson múlik, amellyel megjelenik.*» Az sem kétséges, hogy Keszi itt intenzitáson az őszinteséget érti, azt a szubjektív kategóriát,

amelyet később a kispolgári irányzatok zászlóvivői, mint a líra központi problémáját igyekeztek becsempészni irodalmunkba. *«Az Örökké élni kirovi álmát csak a szocializmus világát már megismert ember álmodhatja — őszintén.»* (Keszi kiemelése.) Az öszinteségnek ez a külön hangsúlyozott kiemelése nyilvánvalóan azt rejti magában, hogy akik nem foglalkoznak az «élet és halál nagy döntő kérdéseivel», azok nem «őszinték» a nép nagy kérdéseiben, következképp nem is igaz költők. Ebben a megállapításban már benne van Keszi későbbi megfogalmazása, amely szerint a mű objektív értékét a bírálóra tett szubjektív benyomás határozza meg. Hogy ez így van, azt bizonyítja az a tétel, amivel Keszi elmarasztalja Kónyát és az egész magyar költészetet: *«Kónya költészete ebben az egyoldalúságban (hogy t. i. nem foglalkozik ezekkel a végső kérdésekkel), egész mai költészetünk egyoldalúságát osztja...»* E kérdés középpontjában — ha Keszi itt még nem is fogalmazza meg teljes világossággal — a nagy kérdésekkel való vívódás követelése rejlik. Keszi nem az ország, a nép, a békeharc, az imperialista ellenes küzdelem nagy kérdései felé irányítja költőink figyelmét, hanem megkísérli őket bezárni a babitsi «csak én bírok versemnek hőse lenni első s utolsó mindenik dalomban» — burzsoá, dekadens «börtönébe». Keszi világosan meg is fogalmazza ennek az egyéni problémákkal foglalkozó költészetnek szükségességét is: *«Hogyan lehet élet és halál értékének költői lemérése nélkül hitelessé tenni egyéni érdekeltégünket ebben az óriási harcban?»* — veti fel a kérdést és még tovább megy — arról nem is szólva, hogy valóban nagy kérdésekkel foglalkozó költészetet egyszerűen «lírai közhangulatnak» nevezi — s amelynek hatása az, hogy: *«egy általános félreértés következtében — letagadja, vagy csak óvatosan érinti az egyéni szenvedés (Keszi kiemelése) az egyéni tragédiák lehetőségét.»* Aki a szavakból olvasni tud, annak számára teljesen nyilvánvaló, hogy Keszi költőink figyelmét teljes erejével az egyén apolitikus problémáira, a privatizálásra akarja irányítani.

Ezekután már azon sem csodálkozhatunk, ha Keszi a sematizmust pusztán formai hibák összességének fogja fel: *«a sematizmusnak azok a nyomai, amelyek (Kónya) költészetében feltalálhatók, szintén inkább a gondatlanság következményei, mint a szemléleti felületesség, az ábrázolni nem tudásé.»* Hasonló hibát követ el az idill kérdésének felvetésével. *«A jólfelfogott idill — írja — a szocialista irodalom egyik legfontosabb és legjellemzőbb odala: nincs szocialista irodalom, szocialista idill nélkül. Az idill: az előrevetett pillantás záloga, a holnap felvillanása a mában.»* Világos, hogy itt Keszi a szocialista realizmus feltételét a forradalmi romantikát — akarja idillizálni.

Egyetlen cikkben ilyen tévedések — s ez a cikk válasz és megjegyzés nélkül egyáltalán megjelenhetett folyóiratunkban. Ez azt bizonyítja, hogy a szerkesztőség nem vette észre a cikkben meghúzódó jobboldali, kispolgári tendenciákat, hogy elaludt s a meglegedettség bűvkörében megengedte a káros nézetek beszívárgását.

Természetesen ilyen vagy ehhez hasonló nézetek nemcsak egy alkalommal kaptak helyet a Csillag hasábjain. Az út, amely az elvi kapitulációig vitt bennünket, telve van hasonló hibákkal. A harcosság hiánya ebben a periódusban később az egész harc feladásáig vezetett, a kezdeményezés hiánya — a visszavonulóság. Ezeknek a tényeknek tükrében világossá válik, hogy az utóbbi hetek fogyatékosságai nem elszigetelten, egyedül állnak, mély és komoly gyökerei vannak a szerkesztés egész menetében. Az eszmei szilárdság, biztonság hiányának következtében mindkét oldalra tettünk engedelmeket: a sematizmusnak csak úgy, mint a kispolgári tendenciáknak. Csakis így magyarázható, hogy pl. olyan fontos kérdésben, mint a fiatal költők fejlődésének és nevelésének kérdése, egy alapjában véve jelentéktelen, egyes-

részleteiben káros cikket közöltünk 1951. szeptemberi számunkban: Reményi Béla bírálatát három fiatal költő verseiről. Ez a cikk már formai oldaláról közelíti meg a költőket, burkoltan felveti az őszinteség problémáját. Mire tanítja fiataljainkat?: *«Amit nemcsak József Attilától, de minden jelentős költőtől meg kell tanulnia Timárnak, az a szavak és érzelmek jelelőssége.»* Ezt az ostoba közhelyet mutatja fel, mint követésre méltó példát, ez az, amit József Attilától elsősorban tanulhatnak fiatal költőink!

Kövesi Endre verseivel kapcsolatban felveti: *«A nagyotmondások azonban a költői, emberi meggyőződés talajából, a vers erős szövetéből táplálkozó gyökerek hiányában pusztán nagyhangú kijelentések maradnak.»* Világos, hogy a meggyőződés minden költészet alapja, de ilyen beállításban a meggyőződés nem egyéb, mint a költő szubjektív őszinteségének felvetése, amelynek hiányában a vers üres marad.

A következő számban Szabolcsi Miklós vitába szállt Reményi kijelentéseivel, de cikke, amely egyébként helyes irányba indul, az elvi következtetéseket nem vonja le, s ezáltal harca csak fél vagy negyed értékűvé válik.

A fiatal írók második antológiájával kapcsolatban Tóth Sándor (1951. december) újból felveti a költő, az író őszinteségének problémáját. Tóth itt sem az eszmei tartalom, hanem csaknem kizárólag a stiláris vagy szerkesztési kérdések oldaláról közelíti meg az elbeszéléseket. S ha bár felveti, hogy a sematizmus elleni harc eltorzulással fenyeget, mert akadnak, akik azt hiszik, hogy a művészi színvonal emelése egybeesik a pártosság követelményének gyöngülésével, — az a tény, hogy bírálatát nem ebbe a vonalba állítja be, nem ezt teszi cikkének gerincévé, annyit jelent, hogy ezt a problémát csupán formálisan látja, annak fontosságát, súlyát nem értette meg — tegyük hozzá, a bírálóval együtt a szerkesztőség sem.

6.

Ugyanakkor, amikor megengedtük, hogy a kispolgári befolyás tért nyerjen a szerkesztőségben és a lapban, beszüntettük a harcot a sematizmus ellen. A harc beszüntetése kétféle módon jelentkezett a Csillag kritikáiban. A valóban sematikus eszmei és művészi szempontból hibás művek nem kapták meg a megfelelő bírálatot, semmitmondó, olcsó általánosságokba fuladó kritikák jelentek meg ezekről (pl. Sarkadi Imre Rozi c. könyvéről Szabolcsi Miklós kritikája, Kamjén István Emberpiac c. regényéről Molnár Géza cikke, Hegedűs Géza Megkondulnak a harangok c. regényéről Gerézy Rabán bírálat stb.). Ugyanakkor sikerült, jó, de hibákkal rendelkező könyvekről is üres, az író és olvasó számára tanulságot nem tartalmazó «sematikus» bírálatok jelentek meg. (Kovács Miklós, Mesterházi Lajos könyvéről, Gábor Andor: Sándor Kálmán Szégyenfa c. könyvéről, Hegedűs Géza: Teknős Péter Ezerszínű kincs c. könyvéről, Domokos János, Asztalos Sándor Mitra c. költeményéről stb.)

Hogyan írt pl. Sarkadi Imre könyvéről Szabolcsi Miklós? Se hideg, se meleg bírálatában pedzi ugyan Sarkadi könyvének «ellensematizmusát», felsorolja a felszínen könnyen észrevehető fogyatékoságokat, megállapítja, hogy: *«nemcsak a pártmunkás, a párt ábrázolása sem sikerült»,* cikkét mégis így fejezi be: *«A Rozi jól mutatja meg azt az életet, amelyet dolgozó parasztságunk eddig élt, s azt a harcot, amelyet új életéért folytatnia kell.»* Ez lényegében annyit jelent, hogy lehet jó regényt írni a párt, a kommunisták helyes, elmélyült ábrázolása nélkül is. Ide vezet a kritikai óvatosság, s a folyóiratban helyet kaptak az ilyen nézetek. •

Hogyan küzdöttünk a sematizmus ellen? Ugy, hogy íróinknak az «ellen-sematizmust» ajánlottuk. Bajai Ferenc Szeberényi Lehel, a Hegyek elmozdulnak c. könyvéről írt bírálatában ezt mondja: «*Bizonyos fokig haladást jelent Szeberényi regénye az emberábrázolás sematizmusa elleni harcban is. Munkásai nem törölmetszett kommunisták, akik már az anyatejjel szívták magukba a meggyőződést. Van bátorsága és művészi ereje Szeberényinek a mormogó öntudatlanságot, az olykor fennhéjázó tunyaságot, a nehézségek szülte kétkedést is megmutatni, — ki tagadhatja, hogy ilyen van a valóságban.*» Ez az idézet egyszerűen szólva azt jelenti, hogy a sematizmus elleni harc egyenlő a kétkedő, az elmaradó, a «nem töröl metszett kommunisták» bemutatásával. A «törölmetszett kommunisták» (ez a kifejezés enyhén szólva felháborító), pedig azok az igazi kommunisták, akiknek mély ábrázolása irodalmunk egyik legfontosabb feladata.

Ha Bajai «jobb felé» tér el az eszmeiség és színvonal helyes marxista-leninista irányától, Sötér István, Devecseri Gábor «*Önkéntes határőr*» c. elbeszélő költeményéről írott cikkben «balra hajlik». Ezt írja: «*Gajdács Erzsit története költői, mivel igaz és jellemző.*» Itt Sötér tehát azt állítja, hogy egy igaz és jellemző történet önmagában művészi megformálás nélkül is lehet költői, vagyis a pusztá tény elengedőnek tartja a költőiséghez, csaknem azt állítja, hogy a jellemző és igaz történetek művészi megformálás nélkül is a költészet igényével léphetnek fel. Ez a bírálat ezen kívül azt az egészségtelen klikkszellemet is mutatja, amely a szerkesztőségben is jelentkezett. A cikk mértéktelenül feldicséri, szinte remekművé «avatja» Devecseri egyébként helyes eszmei tartalmú költeményét, amelynek kidolgozása nagymértékben sematikus. Ahelyett, hogy a szerkesztőség fellépett volna ez ellen, «áldását adta rá», közölte a bírálatot, s ezzel részesévé vált a klikkszellem terjesztésének.

A sematizmus elleni harc feladása többek között jelentkezett a hibás, sematikus művek közlésében is. Helyt kapott a hurrá optimizmus hangja például Polgár István «*Allványokon*» c. versében. «*Nem híz már semmi renyhe sárba — ki les ránk, hogyne lenne sárba — Gáncsoskodva, hogyne sápadozna — De bárhogy freckel sárba mocska — Építünk — meg nem állva. — Nem híz már semmi mélybe minket — Kinyújtjuk görbült térdeinket, — állványra lépünk létrafokra! ... — Alattam mintha ég ragyogna, amint most széttekintek.*» A «minden könnyen megy» üres lelkesedése nem a nagy emberi és írói problémák megkeresésére és ábrázolására, hanem azoknak megkerülése felé irányítja íróinkat.

Az idill mellett megszólalt a nehézségek túlhangsúlyozása, az objektivitásra, az öncélú pszichologizálásra való törekvés, pl. Tuli József «*Göröngyös út*» c. elbeszélésében.

Mindezek a hibák — amelyek egy esztendő szerkesztési hibáit jelentik — magyarázzák és mutatják, hogy miért állt tehetetlenül a szerkesztőség akkor, amikor valódi harcra lett volna szükség, amikor nem részletkérdések felvetését, hanem nagy elvi kérdések megtárgyalását követelte volna meg az irodalom érdeke. A szerkesztésben elkövetett ideológiai hibák szükségképpen az elvi kapitulációhoz kellett, hogy vezessenek.

Így történhetett az meg, hogy Örkény István elbeszélése bekerülhetett a Csillagba, hogy közöltük Déry Tibor, Nagy Lajos, objektivista írásait, hogy nem indítottunk vitát sem Keszi, sem Kónya komoly, elvi hibákat tartalmazó cikkei felett. Megvártuk, amíg a párt tisztázza, megoldja ezeket a kérdéseket.

E súlyos hibák ellenére azonban egész sor olyan eredményt tud felmutatni folyóiratunk, amelyek alapul szolgálhatnak a további fejlődéshez, amelyeket, ha helyes irányba fejlesztünk, komoly sikerek forrásaivá válhatnak. Szépirodalmi rovatunk erőssége volt, hogy szinte kivétel nélkül megszolgáltattuk benne irodalmunk különböző irányzatait, műfajait. Az a széles írói kör, amelyből a Csillag munkatársi gárdája áll, végső fokon képviseli az új magyar irodalmat és ezen belül ennek az irodalomnak legkülönbözőbb művelőit. Egyik fontos feladatunknak tartjuk, hogy ezt a munkatársi kört megszilárdítsuk és kiszélesítsük — bátrabban vonjunk be fiatalokat munkánkba; határozottabban serkentsük íróinkat az alkotásra. Az a tény, hogy a Csillagban helyet kapott irodalmunk színe-java, végső soron azt is jelenti, hogy a magyar irodalom nemzeti egységének fejlesztéséhez, alakításához mi is hozzájárultunk. Ennek az egységnek megszilárdítása, elvibbé tétele — éppen felsorolt hibáink kiküszöbölésén keresztül történhet. Az irányzatok versenyének megindítása — azaz irodalmunk kiszélesítése, egyik fontos feladatunk.

Komoly eredményeket értünk el haladó hagyományaink felkutatása, értékelése terén is. Azt lehet mondani, hogy ez az a terület, amelyen a legkövetkezetesebb és legsikeresebb harcot folytattuk a mult káros szemléletének felszámolásáért, a marxista-leninista világnézet érvényre juttatásáért az irodalomtörténeti kutatásokban. Folyóiratunknak ezt a munkáját az eddiginél is fokozottabban kell folytatnunk, tervszerűbbé kell tennünk. Haladó hagyományaink értékelését nem szabad egyszerű «irodalomtörténeti követelménynek» tekinteni. S ha bár ezen a téren értünk el eredményeket, fő hibánk az volt (itt nem említem az egyes íróknál vagy műveknél felmerülő téves nézeteket, hibás értékeléseket, mint pl. Bóka Lászlót, aki a Csillag 1952. szeptemberi számában megpróbálta Juhász Gyulát, mint proletárforradalmárt bemutatni), e hagyományok felkutatásának sorrendjét nem állapítottuk meg, hogy tehát csak bizonyos külső alkalmyszerűség (évfordulók stb.) vezetett bennünket s nem egy mélyebb, alaposabb tervszerűség. E hagyományok elemzésénél, feldolgozásuk sorrendjénél nem mindig vettük figyelembe mai irodalmunk fejlődésének egyes szakaszait, hogy a szakaszok útjának megkönnyítésére, fudatosítására használjuk fel klasszikus örökségünket. Természetesen itt nem valami erőszakolt aktualizálásra, kívülről bevitt «szempontra» gondolok, hanem egy mélyebb, és éppen ezért igazabb feldolgozásra, amely jelentős mértékben segíti új irodalmunk ügyét. Pl. Móricz Zsigmonddal ugyan foglalkoztunk, de ez a munka irodalmunk szempontjából éppen a legfontosabb kérdéseket nem tárta fel, azokat, amelyek prózánk fejlődése számára előremutatóak lehetnek volna, mint pl. Móricz típus alkotása, viszonya a valósághoz, munkamódszere és így tovább. Ha eddigi eredményeinket tovább akarjuk fejleszteni, ezen az úton kell haladnunk.

Újabban felvetettük a magyar nyelv és stílus kérdéseit, megpróbáljuk a film, a színház, a képzőművészetek területére is kiterjeszteni munkánkat. Mindez, természetesen, nem egyszerűen a terület, hanem a problémák kiterjesztését, kiszélesítését is jelenti.

E jó kezdeményezések továbbfejlesztésén túl azonban egész sereg olyan tennivalónk van, amelyek megvalósítása nélkülözhetetlen folyóiratunk eszmei és művészi színvonalának emeléséhez. Továbbra is közölnünk kell irodalmunk kiemelkedő alkotásait, a vers, a próza, a dráma területén. Teljes erővel azon kell lennünk, hogy emeljük a művek eszmei és művészi színvo-

nalát, hogy íróinkat mai életünk valóságának mély megismerésére és művészi ábrázolására ösztönözzük. Folytatnunk és fejleszténünk kell haladó hagyományaink felkutatását és értékelését. Elvi alapokra kell helyeznünk folyóiratunk szerkesztését. A két fronton való harc megköveteli az éles elvi vitát, nézetek összecsapását, a komoly és következetes harcot az ellenséges elméletekkel szemben. Nyílt elvi viták, szabad elvi bírálat, és kulturális nemzeti egység, ez jelszava és programja eszmei munkánknak. Legfontosabb tennivalóink egyike az elvi kérdések bátor felvetése, a kezdeményezés. Vitát kell indítanunk a legkülönbözőbb problémákról, mint pl. a párt, a pozitív hős ábrázolásának kérdése, a tipikus és nem tipikus problémája, a sűrítés és részletezés, a forradalmi romantika kérdései és így tovább. Mindez csak úgy válik aktív hatóerővé, ha helyesen alkalmazzuk a mai magyar irodalom konkrét műveire. Az eddiginél sokkalta jobban és alaposabban kell támaszkodnunk a szovjet irodalomra. A népi demokratikus irodalom tapasztalatait fel kell használnunk saját irodalmunk gazdagítására.

Az eddiginél sokkalta határozottabban és erőteljesebben kell részt vennünk a békeharcban. Bizonyos, hogy ezen a területen eddig is értünk el eredményeket. A Csillagban rendszeresen jelentek meg legkiválóbb íróink publicisztikái, írásai, versei, amelyek közvetlen segítséget nyújtottak a békeharcnak. Mégis, ha tovább akarunk lépni, fokoznunk kell harcoss agitációkat, általában most már nem a publicisztikára korlátozva a békeharcot, hanem kiterjesztve az irodalom egész területére.

Fontos feladata a Csillagnak, hogy megteremtse az irodalmi közvéleményt, hogy szoros alkotó kapcsolatot létesítsen olvasótáborával, meghallgassa olvasóinak véleményét, levelező hálózatot építsen ki — egyszóval munkáját erre az oldalra is kiterjessze.

Mindez együttvéve olyan eredményekre vezethet, amelyek méltóak az írószövetség folyóiratához, a magyar irodalomhoz. A szerkesztés megjavítása, elvi színvonalának emelése tehát egész mai irodalmunk érdeke. Ehhez a kötelezettséghez kell szabnunk munkánkat.

8.

A Központi Előadói Iroda kultúrpolitikai munkaközösségének vitája, Révai elvtárs sokoldalú elemzése után harcolnunk kell a «minden rendben van» híg elégedettségének hangulata ellen, amely kiváló táptalaja a legkülönbözőbb elhajlásoknak. Nem terjedhet el nálunk a problémák megoldatlanságának hangulata. Annál is inkább szükség van a harcra, mert a vita befejezése óta máris jelentek meg írások, hallatszanak hangok, amelyek világosan mutatják, hogy a felvetett problémák megértésének területén korántsem minden a legnagyobb rendben. A kispolgári tendencia csakúgy felüti fejét, mint az önelégültség, a felszínes és semmitmondó általánosságokba fulladó önkritika. Erre is, arra is vannak már példák.

Ebben a hónapban jelent meg «Új termés» címen a fiatal költők antológiája. Itt nem térünk ki az antológiában szereplő versekre, azok komoly fogyatékoságaira. De meg kell állapítanunk, hogy a versek hibás változtatásért a kötet összeállítója, Hajnal Anna felelős. Ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozni fogunk a Csillag következő számában. De szólnunk kell az előszóban található helytelen nézetekről, amelyek lényegében a kispolgári elhajlást, a jobboldali tendencia tüneteit mutatják. A kötet előszavát Zelk Zoltán írta. Zelk helyesen teszi fel a kérdést: Mivel segheti a nép harcát a költő? Így válaszol: «Azzal, ha igényét, becsvágyát

a legmagasabbra emeli: ha a tőle telhető legjobbat adja.» Persze a mű megalkotásánál az igény is, a becsvágy is szerepet játszik. De e két tényezőt helyezni az első sorba s nem megmutatni a fiatal költőknek, hogy a nép milyen problémákra vár feleletet, hogy az ország életének döntő kérdéseit kell megírniok, ha igazán a nép költőivé akarnak válni — ez helytelen irányba tereli a fiatal írókat. Különösen akkor, amikor Zelk hozzáteszi: «*Ez a legjobb persze egyszerre jelenti az eszmei és művészi színvonalat.*» Hogy Zelk e két kategóriát közös nevezőre hozza, egyenlőség jelet tesz közzük, az kiderül a következő mondatból: «*Mi hát a költészet elsősorban? Eszmei tartalom? Nyelvi és formai készség? Mind a kettő egyszerre.*» Ennek az «egyenlősinek» komoly veszélyei vannak s azáltal, hogy az eszmeiség követelményét nem hangsúlyozza, hanem a formaival egyenlővé teszi, elmosza a tartalom fontosságát, elsőrendűségét.

Zelk — pontosan ennek következtében — nem a pártosságot, a valóság megismerésére és megváltoztatására irányuló törekvést, a harcban való szenvedélyes részvételt követeli a költőtől. «*Szocialista költő vagy? — írja — Lássuk az erőfeszítés nagyságát, az őszinte meggyőződést, a hevület hőfokát!*» Ez lényegében nem más, mint ismét az őszinteségnek, mint a líra egyetlen kritériumának újból való felvetése.

E kérdés körül amúgy sincs minden rendben. Ezt bizonyítja Kónya Lajosnak az írószövetségben elhangzott felszólalása is. Kónya így beszélt: «*Főhibám az volt: ahelyett, hogy főként a valóság oldaláról közeledtem volna a versekhez, az őszinteséget tettem meg a költészet fő kritériumává, előadásom szinte központi problémájává.*» Ehhez a kétségtelenül helyes megállapításhoz azonban mindjárt hozzátette: «*A verskötetek értékelésében lényegében ma sem mondanék mást, mint a költői vita bevezető előadásában mondtam. De a bírálat módszerében hibákat követtem el...*»

Az ellentmondás nyilvánvaló. Kónya — helyesen — elítéli azt a helytelen elvi alapot, amelyről elindult, de megvédi azt a következtetést, amelyre jutott. Pedig teljesen nyilvánvaló, hogy helytelen alapról, csak helytelen következtetésre lehet jutni.

A hiba azonban ott van, hogy Kónya Lajos nem tartja hibáját elvi hibának, hanem pusztán módszertaninak. Amiből szükségképp következik, hogy a költő pártossága és «őszintesége» között egyenlőségelet von, hogy tehát tisztán taktikai megfontolások, módszertani kérdések határozzák meg, hogy pillanatnyilag melyiket helyezzük előtérbe.

Világos, hogy az ilyen «önkritika» elvezeti Kónyát ahhoz, hogy saját hibáit — mások hibáiból magyarázza, hogy a saját portája előtt úgy seperjen, hogy a szemét mások portája elé kerüljön. Kónya ezt mondta: «*Ha keresem magatartásom okát, oda lyukadok ki, hogy sohasem jutok el az ösztönösség akaratlan pártolásához, a művészi színvonal módfeletti hangsúlyozásához, s egy-két olyasféle bökvers megírásához sem, mint amelyet Révai elvtárs idézett egyet tőlem... ha nincsenek klikkek és nem hallom folyton a másik oldalról a tartalom kizárólagosságát, a tehetség tagadását és így tovább.*» Ez nem egyéb, mint megismétlése a régi rágalomnak, visszacsempészése annak az ellenséges hangulatnak, amely megmérgezte az irodalmi közélet levegőjét. Az ilyen, pusztán formális önkritika, nem segíti elő a kibontakozást, a helyzet megjavulását, irodalmunk fejlődését.

E kérdések is mutatják, hogy — habár az Előadói Iroda vitája és Révai elvtárs zárszava megindította azt az egészséges folyamatot, amelynek az új magyar irodalom gyors fejlődéséhez kell vezetni, a hibás nézetek, hamis elméletek még korántsem tűntek el nyomtalanul.

A Csillagnak a saját és az Írószövetség hibáiból okulva, minden erejét megfeszítve azon kell lennie, hogy mielőbb felszámolja fogyatékoságait, kiküszöbölje hibáit, s elősegítse az új, a népért küzdő, a harcokban és győzelmekben gazdag életet ábrázoló szocialista magyar irodalom gyors előretörését. Munkánkra egész népünk figyel. Rajtunk áll, hogy ezt a felelősségteljes feladatot sikeresen oldjuk meg.

ACZÉL TAMÁS

Pákolicz István

ÚTTÖRŐK

*A víz fölött négy-öt sirály lebeg.
A hajó megjött. Rajta száz gyerek.
Szemükben boldog örömtűz lobog:
nyaralni jöttek. Hej, finom dolog!
A magyar tengert egy se látta még;
szájtátva nézik; síma, tiszta kék;
a kis falusi libaúszató
beférne százszor. Újabb izgató
látvány: a hószin vitorlák raja.
Mennyi öröm! Megírják majd haza.
S a víz! Na nézd csak, épp kötésig ér.
Ily sok öröm a szívben el se fér!
— Neked nem volt vidám gyermekkorod:
porban fürödtél, vagy a bús robot
aszalt veresre. Almaidban élt
e tiszta táj, a tó. Mit is remélt,
ki oly szegény volt?! Jó, ha még akadt
az éhes szájnak betévfő falat.
— Hát nézd! E bizó, vidám kis sereg
aranyderűvel hinti életed;
az öröm, mint a tó vize kiárad,
zengő kacajjal felelget a nyárnak.*